

Πρακτικά Συνεδρίων

(2024)

Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση (10 Δεκεμβρίου 2021)

Εισαγωγή

Αλέξανδρος Τενεκετζής, Άγγελος Παληκίδης

doi: [10.12681/praktika.6869](https://doi.org/10.12681/praktika.6869)

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ

Ο Ψυχρός Πόλεμος
στην τέχνη, την ιστορία
και την εκπαίδευση

10 Δεκεμβρίου 2021

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
συνεδρίων

RESEARCH
CENTRE for the
HUMANITIES

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
για τις ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη

Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση (10 Δεκεμβρίου 2021)

Επιστημονική επιμέλεια: Αλέξανδρος Τενεκετζής, Άγγελος Παληκίδης

Επιστημονική σύμπραξη: Εργαστήριο Τεχνολογίας, Έρευνας & Εφαρμογών στην Εκπαίδευση,
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Αλέξανδρος Τενεκετζής, Άγγελος Παληκίδης

Εισαγωγή

<https://doi.org/10.12681/praktika.6869>

© Ψηφιακή Βιβλιοθήκη ΚΕΑΕ 2024

ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΣΥΝΕΚΔΟΤΗΣ

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης

(<https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/praktika>)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Πελαγία Μαρκέτου

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ

✂ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εύη Καλογεροπούλου

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Γιώργος Ρεγκούκος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Αθηνά Μποζίκα

Επιστημονική Επιτροπή Ψηφιακής Βιβλιοθήκης ΚΕΑΕ

Άντα Διάλλα Καθηγήτρια Νεότερης και Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας,
Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Θεόδωρος Αραμπατζής Καθηγητής Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης,
Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ελένη Γούστη-Σταμπόγλη Ιστορικός, Εκδότρια

Καλλιρρόη Λινάρδου Επίκουρη Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης του Βυζαντίου και του Δυτικού
Μεσαίωνα, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Μυρτώ Μαλούτα Επίκουρη Καθηγήτρια Ελληνικής Παπυρολογίας,
Τμήμα Αρχαιολογίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

ISBN 978-618-86496-5-1

www.rchumanities.gr

Η διαδικτυακή ημερίδα «Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση» πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Η μνήμη του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στη Γερμανία 30 χρόνια μετά: Η πολιτική εκθέσεων του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου και η διαχείριση των δημόσιων μνημείων της πρώην Ανατολικής Γερμανίας» του Αλέξανδρου Τενεκετζή, που χρηματοδοτήθηκε από το Κέντρο Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (ΚΕΑΕ) για το έτος 2021.

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια γενικότερη άνοδος του ενδιαφέροντος για τη δημόσια ιστορία των σύγχρονων ευρωπαϊκών κοινωνιών όσον αφορά την επίμαχη και τραυματική μνήμη του 20ού αιώνα.¹ Αναλυτικότερα, η εσωτερική κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου το 1989, η επανάκαμψη των εθνικισμών, το ασταθές διεθνές περιβάλλον, η χρηματοπιστωτική κρίση στη δεκαετία του 2010, το προσφυγικό ζήτημα, η καλπάζουσα περιβαλλοντική κρίση, καθώς και η πανδημία αποτελούν τους βασικούς παράγοντες που ενίσχυσαν το ενδιαφέρον για τη δημόσια ιστορία, την τραυματική μνήμη και την ιστορική δικαιοσύνη, παρέχοντας στο σύγχρονο κατακερματισμένο ευρωπαϊκό κοινό μια νοσταλγική αίσθηση ασφάλειας για το παρελθόν, η οποία όχι μόνο υπονομεύει την ιστορικοποίησή του, αλλά και περιορίζει τον «ορίζοντα προσμονής» και ελπίδας των ανθρώπων για το μέλλον.² Σύμφωνα, άλλωστε, με τον ιστορικό Έντσο Τραβέρσο, το 1989 και η πτώση του κομμουνισμού ράγισαν τη διαλεκτική μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος, και ο κόσμος βρίσκεται εγκλωβισμένος στο παρόν. Η ιστορία του κομμουνισμού συρρικνώθηκε στην ολοκληρωτική της διάσταση και δημιούργησε ένα αφήγημα όπου η ιστορία της επανάστασης έχασε τη μνημονική της προοπτική, σκιάζοντας τις επαγγελίες της χειραφέτησης που συνδέονταν μαζί της μέσω της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος.³ Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα πάλι με τον Τραβέρσο,

η πτώση της ΕΣΣΔ ενέγραψε οριστικά την κομμουνιστική εμπειρία σε μια ιστορική προοπτική, εστιάζοντας σχεδόν αποκλειστικά στην εγκληματική της διάσταση (μαζικές εκτοπίσεις, μαζικές εκτελέσεις, στρατόπεδα συγκέντρωσης) και ταυτόχρονα επισκιάζοντας τις προηγουμένως εξυψωμένες δυνατότητες χειραφέτησής της.⁴

-
1. Βλ. ενδεικτικά Ulf Brunnbauer, επιμ., *(Re)Writing History: Historiography in Southern Europe After Socialism* (Νέα Υόρκη και Μύνστερ: Lit Verlag, 2004). Claudia-Florentina Dobre και Cristian Emilian Ghita, επιμ., *Quest for a Suitable Past: Myth and Memory in Central and Eastern Europe* (Βουδαπέστη: CEU Press, 2016). Norbert Frei, επιμ., *Transnationale Vergangenheitspolitik, Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg* (Γκέτινγκεν: Wallstein Verlag, 2006). Monika Flacke, επιμ., *Mythen der Nationen, 1945 Arena der Erinnerung* (Βερολίνο: Deutsches Historisches Museum, 2005). István Deán, Jan T. Gross και Tony Judt, επιμ., *The Politics of Retribution in Europe: World War II and Its Aftermath* (Πρίνστον και Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2000). Jan-Werner Müller, επιμ., *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past* (Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2002). Maria Todrova, επιμ., *Balkan Identities: Nation and Memory* (Λονδίνο: Hurst & Company, 2004).
  2. Βλ. Kostas Korres, «Memento Park: A Semiotic Analysis of the Ironic Graveyard of Socialist Monuments in Hungary», στο *Political Monuments from the 20th to the 21st Century: Memory, Form, Meaning*, επιμ. Lia Yoka (Αθήνα: Εταιρεία Ελλήνων Ιστορικών Τέχνης, 2023), 139-162, 139.
  3. Βλ. Enzo Traverso, *Αριστερή μελαγχολία: Η δύναμη μιας κρυφής παράδοσης*, μτφρ. Νίκος Κούρκουλος (Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2017), 27.
  4. Enzo Traverso, «Totalitarianism between History and Theory», *History and Theory*, τχ. 55 (Δεκέμβριος 2017): 97-118, 98.

Από ό,τι φαίνεται, πάντως, τα τριάντα χρόνια από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ήταν αρκετά για να διακηρυχθεί επιτακτικά η ανάγκη να «ξαναγραφτεί» η ιστορία, όπως δηλώνει το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με τίτλο «Η σημασία της ευρωπαϊκής μνήμης για το μέλλον της Ευρώπης»,⁵ το οποίο ουσιαστικά εξισώνει τον ναζισμό με τον κομμουνισμό και επιρρίπτει την ευθύνη της έναρξης του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου στη Σοβιετική Ένωση λόγω της υπογραφής του Συμφώνου μη Επίθεσης Ρίμπεντροπ-Μολότοφ, ενώ ταυτόχρονα υποβαθμίζει, αν δεν ακυρώνει, τη μοναδικότητα της εβραϊκής γενοκτονίας. Αυτή η εξέλιξη δεν είναι ασφαλώς τυχαία. Συνδέεται με την έκρηξη του εθνικισμού που σημειώθηκε παντού στην Ευρώπη μετά το 1989 και την τάση αναβίωσης των εθνικών ταυτοτήτων και των προσοσιαλιστικών αφηγημάτων – ειδικά στις χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, το κλείσιμο των λογαριασμών με το τραυματικό παρελθόν – το ναζιστικό ή το κομμουνιστικό – αποτέλεσε προτεραιότητα για τις ηγεσίες όλων των κρατών της γηραιάς ηπείρου που επιχειρήσαν άμεσα να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με την ιστορία ώστε να ενταχθούν το συντομότερο στους δημοκρατικούς και καπιταλιστικούς οργανισμούς.

Ο παρών τόμος συγκεντρώνει τα κείμενα της ημερίδας που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της μεταδιδακτορικής έρευνας του Αλέξανδρου Τενεκετζή με τίτλο «Η μνήμη του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στη Γερμανία 30 χρόνια μετά: Η πολιτική εκθέσεων του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου και η διαχείριση των δημόσιων μνημείων της Ανατολικής Γερμανίας». Αποπειράται να συνεχίσει μια συζήτηση για τις πολιτικές μνήμης και δημόσιας ιστορίας της Ευρώπης κατά την περίοδο και για την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και για την παιδαγωγική τους αξιοποίηση – μια συζήτηση που άνοιξε μόλις πρόσφατα και στην Ελλάδα.

Διατρέχοντας τα κείμενα που ακολουθούν, γίνεται εύκολα σαφές ότι η μετασοσιαλιστική μνήμη και η μνήμη του Ψυχρού Πολέμου είναι άρρηκτα δεμένες όχι μόνο με τη μνήμη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, αλλά και κυρίως με τους ιδεολογικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και τεχνολογικούς μετασχηματισμούς του μεταπολεμικού κόσμου: με τη διαδικασία συγκρότησης και ενίσχυσης της ευρωπαϊκής ταυτότητας της Δύσης και τις διασυνδέσεις της με τις εθνικές ταυτότητες των μελών της, με τη δημογραφική έκρηξη (baby-boom), τα ρεύματα οικονομικής μετανάστευσης από τον φτωχό ευρωπαϊκό νότο στον βιομηχανικό βορρά, τους περιφερειακούς πολέμους, τους συμβολικούς πολέμους στα πεδία των αθλητικών διοργανώσεων, τον ανταγωνισμό στους εξοπλισμούς και τους ανταγωνισμούς σε

5. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, «Η σημασία της ευρωπαϊκής μνήμης για το μέλλον της Ευρώπης. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 19ης Σεπτεμβρίου 2019 σχετικά με τη σημασία της ευρωπαϊκής μνήμης για το μέλλον της Ευρώπης (2019/2819(RSP))», επίσκεψη 23 Σεπτεμβρίου 2023, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EL.pdf.

τεχνολογίες αιχμής, τα νεολογιστικά και τα ειρηνιστικά κινήματα, την ιδεολογική πόλωση εντός ή εκτός των χωρών και την εκατέρωθεν προπαγάνδα, την οικοδόμηση και την αποδόμηση του κράτους πρόνοιας, την ανάπτυξη του τουρισμού, τη γιγάντωση της πολιτιστικής βιομηχανίας, τη διαμόρφωση της κοινωνίας της κατανάλωσης κ.λπ. Μέσα σε αυτή τη νέα μεταπολεμική συνθήκη, την προκλητικά καινοφανή και ασύμμετρα αισιόδοξη, η ιστορία κάθε άλλο παρά είναι απύσασα, όπως ίσως θα περίμενε κανείς. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά γεννιέται μέσα στα ερείπια του πολέμου και κληρονομεί συνειδητά ή υποσυνείδητα τα εμφανή ή υπόρρητα τραύματα, τις ενοχές ή την έπαρση που (μετα)φέρουν όσοι πήραν μέρος σε αυτόν – ως θύτες, θύματα ή συνηθέστερα και τα δύο μαζί. Για αυτή τη γενιά, ο πόλεμος και τα τραύματά του δεν έχουν εξοριστεί στην ακίνδυνη πλέον επικράτεια του τετελεσμένου. Το παρελθόν πρέπει να είναι παρόν –και μάλιστα εμφατικά στον δημόσιο χώρο– για να διδάξει, να παραδειγματίσει, να υποδείξει και να ανακηρύξει τους νικητές του ναζισμού· κυρίως, για να προσφέρει ιστορική νομιμοποίηση στις θέσεις που κατέλαβαν και σε όσα διεκδικούσαν οι νέες ηγετικές δυνάμεις και οι σύμμαχοί τους στην Ευρώπη και στον κόσμο. Για τους λόγους αυτούς, με το τέλος του ολοκληρωτικού πολέμου και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου δημιουργήθηκαν και εμπεδώθηκαν στις ευρωπαϊκές κοινωνίες με πολλούς τρόπους νέοι ιδρυτικοί ιστορικοί μύθοι, που εξήραν τη συμβολή του λαού στον πόλεμο, διατρέωναν τα φιλελεύθερα ή σοσιαλιστικά ιδεώδη του, τον ηρωισμό και την αυτοθυσία του⁶ ή απλά προτιμούσαν να ξεχάσουν το τραυματικό παρελθόν.⁷

Ταυτόχρονα, όμως, υποδείκνυαν και δαιμονοποιούσαν τον νέο εχθρό. Είναι πλέον προφανές ότι το «τέλος της ιστορίας» δεν επήλθε ούτε με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ούτε με την κατάρρευση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού, όπως είχε διακηρύξει αφελώς ο Φράνσις Φουκουγιάμα το 1992. Ο πόλεμος στην Ουκρανία, η ενεργειακή κρίση και οι ανταγωνισμοί στη Μαύρη Θάλασσα και την ανατολική Μεσόγειο, η επανάκαμψη της ρητορικής απειλής ενός παγκόσμιου πυρηνικού ολέθρου, η προσχώρηση στον Οργανισμό Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO) κρατών του πρώην ανατολικού συνασπισμού ή εμφατικά ουδέτερων είναι

6. Βλ. Χάγκεν Φλάισερ, *Οι πόλεμοι της μνήμης: Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη δημόσια ιστορία* (Αθήνα: Νεφέλη, 2008), 57-65· Chiara Bottici και Benoit Challand, *Imaging Europe: Myth, Memory, and Identity* (Νέα Υόρκη: Cambridge University Press, 2013), 65-86, 113-144. Για τη συγκρότηση της ιδέας της Ευρώπης την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, βλ. επίσης Gerard Delanty, *Επινοώντας την Ευρώπη: Ιδέα, ταυτότητα, πραγματικότητα*, μτφρ. Γιάννης Μπαχάρας (Αθήνα: Ασίνη, 2016), 261-290· πρώτη έκδοση στα αγγλικά 1995.

7. Βλ. ενδεικτικά Γιώργος Κόκκινος, «Το ιστορικό τραύμα του Ολοκαυτώματος και ευρωπαϊκή ιστορική συνείδηση: Η κριτική αναμέτρηση των ευρωπαϊκών κοινωνιών με το οδυνηρό παρελθόν του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ως προϋπόθεση σφυρηλάτησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας και ενότητας», στο *Ιστορικά τραύματα και ευρωπαϊκή ιδέα: Από τη φρίκη των πολέμων και των ολοκληρωτισμών στο όραμα της ενοποίησης*, επιμ. Γιώργος Κόκκινος, Έλλη Λεμονίδου, Παναγιώτης Κιμουρτζής και Σωτήρης Ντάλης (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2016), 105-406.

ορισμένα μόνο από τα στοιχεία που δείχνουν ότι ο κόσμος μας έχει εισέλθει πια σε μια «νεο-ψυχροπολεμική» περίοδο, της οποίας τα ιδεολογικά θεμέλια διαμορφώνονται με υλικά από την ιστορία του 20ού αιώνα. Σε αυτό το πλαίσιο η Γερμανία, περισσότερο από κάθε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, εύλογα αποτελεί παραδειγματική περίπτωση μελέτης: νέα αποικιακή και καπιταλιστική δύναμη ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα, πεδίο ώσμωσης και συγκρούσεων όλων των ιδεολογικών τάσεων από τον φασισμό έως τον φιλελευθερισμό, τον κομμουνισμό και τον αναρχισμό, κράτος που πρωταγωνίστησε σε δύο παγκόσμιους πολέμους από τους οποίους βγήκε πολλαπλά ηττημένο, χώρα διαμελισμένη και παραδομένη σε ζώνες επιρροής μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, με την πρωτεύουσά της, το Βερολίνο, να ανάγεται σε πόλη-σύμβολο του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και σε υπόδειγμα επανένωσης ενός αποκαθαρμένου λαού με δημοκρατική συνείδηση και ευρωπαϊκό όραμα.

Συνεπώς, το κεντρικό ερώτημα, όπως μαρτυρεί και ο τίτλος του παρόντος τόμου, είναι το εξής: Πώς τα ευρωπαϊκά κράτη και η ενωμένη Γερμανία, κυρίως οι κυβερνήσεις και οι επίσημοι φορείς, διαχειρίστηκαν τις εμπειρίες του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, του Ψυχρού Πολέμου και του ηττημένου σοσιαλισμού; Τι προτίμησαν να προσλάβουν και τι επέλεξαν να διατηρήσουν ζωντανό στην επίσημη εκδοχή μιας εθνικής, κρατικά επιβεβλημένης μνήμης, η οποία αποτυπώθηκε σε εκθέσεις τέχνης και στη χρήση του δημόσιου χώρου; Πώς τελικά αυτό το τραυματικό και διαιρεμένο παρελθόν παρουσιάζεται στις σχολικές αίθουσες στην Ελλάδα; Αντικείμενο των μελετών μας είναι η ιστορία της κατασκευής της δημόσιας μνήμης ή, αλλιώς, η ιστορία της πρόσληψης της ιστορίας της Ευρώπης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι το 1989 στο πεδίο της δημόσιας ιστορίας, και συγκεκριμένα στο επίπεδο της δημόσιας επίσημης εκθεσιακής πρακτικής και της μουσειολογίας, καθώς και η ιστορία της μετασοσιαλιστικής μνήμης.

Η ιστορία της τέχνης, η μουσειολογία, οι μνημονικές σπουδές και η ιστορική εκπαίδευση μπορεί να έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και να λειτουργούν με τους δικούς τους όρους, τους κανόνες και τα εργαλεία τους, όμως αποτελούν μέρος της ευρύτερης γενικής ιστορίας και όχι απλώς κλειστά συστήματα τα οποία μπορούν να εξετάζονται μόνο με μορφολογικούς όρους. Η καλλιτεχνική παραγωγή, η μουσειακή πρακτική και η παιδαγωγική προσέγγιση του ιστορικού παρελθόντος είναι ακριβώς μέρος αυτών των συνθηκών σε ένα παιχνίδι αλληλεπίδρασης, όπου τα έργα τέχνης και οι αφηγήσεις των φορέων μνήμης δεν αντανakλούν απλώς το ιστορικό πλαίσιο, αλλά συμβάλλουν στη διαμόρφωσή του και αποτελούν αυτά καθεαυτά συνιστώσα και ιστορική πηγή της εξεταζόμενης πραγματικότητας – με όποιες παραλείψεις και παρανοήσεις μπορεί να συνεπάγεται κάτι τέτοιο και με τον κίνδυνο παρερμηνειών και υπερερμηνειών.

Συνεπώς, οι έρευνες που παρουσιάζονται εδώ είναι επίκαιρες, αφού καθεμιά τους ευελπιστεί να καταστεί χρήσιμο και κριτικό επιστημονικό εργαλείο κατανόησης του παρελθόντος, αλλά και της συχνής εργαλειοποίησης της τραυματικής ευρωπαϊκής μνήμης του 20ού αιώνα μέσω των χρήσεων της δημόσιας ιστορίας. Παράλληλα, φιλοδοξούν να συμβάλουν στην ιστορική επίγνωση και, επομένως, στην ανάσχεση των εντεινόμενων διασπαστικών φαινομένων στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία συνδέονται με την επίκληση της ιστορίας και έχουν συνάφεια με την αναθέρμανση του εθνικισμού, του ρατσισμού, του νεοναζισμού, της ξеноφοβίας, της ισλαμοφοβίας και της μισαλλοδοξίας: ιδεολογικών σχημάτων, αντιλήψεων και ψυχολογικών στάσεων που παρατηρούνται κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα και επανέρχονται απειλητικά στο προσκήνιο της ευρωπαϊκής ιστορίας, με αφορμή την αποσταθεροποίηση των ευρωπαϊκών υπερεθνικών θεσμών, το προσφυγικό ζήτημα και την οικονομική κρίση – εσχάτως με αφορμή την πανδημία και τον πόλεμο στην Ουκρανία.

Στο πλαίσιο αυτό, η Αρετή Αδαμοπούλου ασχολείται με τις εκθέσεις τέχνης την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και με την πολιτιστική διπλωματία ευρύτερα. Υπό αυτό το πρίσμα, μελετάει επίσης τον ψυχροπολεμικό ανταγωνισμό ανάμεσα στα δύο μεγάλα στρατόπεδα και την προσπάθειά τους να αποδείξουν την παγκόσμια υπεροχή τους, καθώς και το θέμα της ομοιογένειας ή μη της πολιτικής των εκθέσεων στο εσωτερικό των δύο στρατοπέδων και, τελικά, της ίδιας της εικαστικής παραγωγής την ψυχροπολεμική περίοδο.

Ο Λευτέρης Σπύρου μελετά επίσης τις εκθέσεις εικαστικών τεχνών και, πιο συγκεκριμένα, αυτές που διοργανώνονται υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης με στόχο την ανάδειξη της πολιτισμικής ενότητας της ηπείρου μας. Ως μελέτη περίπτωσης, μάλιστα, αξιοποιεί την τριακοστή έκθεση που πραγματοποιήθηκε στο Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο το 2012, στο Βερολίνο, με θέμα τις τέχνες στην Ευρώπη μετά το 1945. Έτσι, έχει την ευκαιρία να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν σήμερα οι ευρωπαϊκοί θεσμοί την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, τι προβάλλουν και τι αναθεωρούν από την πρόσφατη ιστορία μέσα από την εξέταση της καλλιτεχνικής παραγωγής πριν από την πτώση του βερολινέζικου Τείχους.

Η Άννα Μαρία Δρουμπούκη, από την πλευρά της, εξετάζει τη μνήμη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου στην Ανατολική Γερμανία και, πιο συγκεκριμένα, τη χρήση της ιστορίας των στρατοπέδων συγκέντρωσης που βρίσκονταν στο έδαφος της μέσα από την ίδρυση μουσείων επί τόπου και την ανέγερση μνημείων. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται η πολιτική μνήμης της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας, μια πολιτική με στόχο της να αναδείξει την αντιφασιστική νίκη και τον αγώνα των κομμουνιστών, αλλά και την πρωτοκαθεδρία του νέου σοσιαλιστικού κράτους. Την ίδια στιγμή, όμως, η Δρουμπούκη εξετάζει τις σιωπές

που επιβλήθηκαν μέσα στο παραπάνω πλαίσιο, με πιο σημαντική αυτήν της εξαφάνισης από τον δημόσιο λόγο της τραγικής ιστορίας των Εβραίων που βρέθηκαν έγκλειστοι στα στρατόπεδα της συγκεκριμένης χώρας, σε αντιδιαστολή με τη μνήμη που καλλιεργήθηκε στη Δυτική Γερμανία, αλλά και στην ενωμένη Γερμανία μετά το 1989.

Με την πολιτική των καλλιτεχνικών εκθέσεων σε μεγάλους πολιτικούς φορείς ασχολείται επίσης ο Αλέξανδρος Τενεκετζής, επικεντρώνοντας την έρευνά του στο Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο του Βερολίνου. Με αφορμή τον εορτασμό της επέτειου των τριάντα χρόνων από την πτώση του Τείχους, εξετάζει την ίδρυση του μουσείου και τις σημαντικότερες ιστορικές εκθέσεις με θέμα τον Ψυχρό Πόλεμο και τον υπαρκτό σοσιαλισμό, τις μουσειακές πρακτικές και τους τρόπους με τους οποίους ο γερμανικός φορέας ερμήνευσε τη διαιρεμένη ιστορία και μνήμη, αλλά και τη διαχείριση των μνημείων της Ανατολικής Γερμανίας από το 1989 μέχρι σήμερα.

Ο Κώστας Κορρές προσεγγίζει τη μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού σε έναν άλλο μεγάλο πολιτιστικό φορέα, ευρωπαϊκής εμβέλειας αυτή τη φορά, στο Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας. Αναλύοντας τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται και εκτίθεται η ιστορία του, καθώς και τη συγκρότηση της συλλογής αντικειμένων από τις χώρες της κομμουνιστικής Ευρώπης, ο Κορρές επιχειρεί να ερμηνεύσει την ανάδειξη μιας αρνητικής μνήμης από έναν ευρωπαϊκό φορέα, εν προκειμένω της μνήμης του υπαρκτού σοσιαλισμού και της εξίσωσής του με τον ναζισμό, ώστε να υπηρετηθούν η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και η οικοδόμηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας σήμερα, όπως την εκφράζει η επίσημη πολιτική μνήμης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Βασιλική Σακκά, στο άρθρο της «Η διδασκαλία του Ψυχρού Πολέμου στην Ευρώπη: Παρατηρήσεις σε μια μικρή έρευνα», αφού επισημαίνει τις αναθεωρήσεις και τις νέες προσεγγίσεις της ιστορίας του Ψυχρού Πολέμου μετά τις πρόσφατες εξελίξεις στην Ουκρανία, παρουσιάζει και σχολιάζει τα πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα της έρευνας που διεξήγαγε η EuroClío, η Ευρωπαϊκή Ένωση Εκπαιδευτικών Ιστορίας, για τη διδασκαλία του Ψυχρού Πολέμου σε 18 ευρωπαϊκές χώρες.

Ο Παναγιώτης Γατσωτής μελετά συγκριτικά τη θέση και τους τρόπους προσέγγισης του Ψυχρού Πολέμου στα ισχύοντα και σε επιλεγμένα προηγούμενα σχολικά εγχειρίδια και αναλυτικά προγράμματα ιστορίας στην ελληνική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ αφιερώνει επίσης μια ειδική αναφορά στα προγράμματα σπουδών του Βερολίνου-Βρανδεμβούργου, ακριβώς επειδή αντανakλούν την εκπαιδευτική διαχείριση του ευαίσθητου και επίμαχου ιστορικού γεγονότος σε μια περιοχή που αποτέλεσε το συμβολικό κέντρο των εξελίξεων για μία τριακονταετία τουλάχιστον.

Ο Παναγιώτης Πυρπυρής παρουσιάζει ένα εκπαιδευτικό σενάριο με θέμα «Το Τείχος του Βερολίνου», το οποίο δημιούργησε μια ομάδα σχολικών συμβούλων και εκπαιδευτικών στο πλαίσιο ενός προγράμματος του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία. Το σενάριο, που βασίζεται σε σύγχρονη διδακτική μεθοδολογία και αξιοποιεί ποικίλες πολυτροπικές και πολυπρισματικού χαρακτήρα ιστορικές πηγές, καλύπτει ένα σοβαρό κενό στην ελληνική ιστορική εκπαίδευση, αποτελώντας μια συγκροτημένη και πολύ χρήσιμη πρόταση διδακτικής αξιοποίησης.

Οι παραπάνω συνεισφορές, συνεπώς, επιτυγχάνουν να μελετήσουν ένα θέμα σχετικά άγνωστο στο ελληνικό κοινό, τη μνήμη του Ψυχρού Πολέμου, και να ενταχθούν σε ένα πεδίο που άρχισε να αναπτύσσεται πρόσφατα στην Ελλάδα, το πεδίο της μελέτης των πολιτικών μνήμης και δημόσιας ιστορίας των πολιτιστικών θεσμών, των καλλιτεχνικών φορέων και των εκπαιδευτικών πολιτικών. Ενώ λοιπόν υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία για τις σπουδές μνήμης, κυρίως με αναφορά στο Ολοκαύτωμα και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και ένας ικανοποιητικός όγκος επιστημονικών μελετών για τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης πριν και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, μέχρι στιγμής είναι μικρός ο αριθμός των μελετών που αξιοποιούν τα εργαλεία της δημόσιας ιστορίας και της ιστορικής εκπαίδευσης εξετάζοντας τη διαδικασία με την οποία διαμορφώθηκε η μνήμη μετά το 1989. Ο ανά χείρας τόμος προσπαθεί τελικά να καλύψει ως έναν βαθμό αυτό το κενό και φιλοδοξεί να ανοίξει τη συζήτηση στον ελληνικό επιστημονικό χώρο, από όπου απουσιάζει παντελώς μια μελέτη των επίσημων πολιτικών μνήμης για χώρες όπως η Γερμανία, η οποία μπορεί να αποτελέσει μελέτη περίπτωσης όσον αφορά τη διαχείριση της μετασοσιαλιστικής μνήμης μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, σε ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Αλέξανδρος Τενεκετζής
Άγγελος Παληκίδης

ΤΙΤΛΟΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη,
την ιστορία και την εκπαίδευση

Η ημερίδα θα πραγματοποιηθεί μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας zoom

Zoom Link: <https://us02web.zoom.us/j/89240410116?pwd=SE9GSTgxcExQcXBzazB1TTRneUZwQT09>

Meeting ID: 892 4041 0116 Passcode: 709010

9.45-10.00 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Άντα Διάλλα, Καθηγήτρια ΑΣΚΤ, Πρόεδρος ΔΣ ΚΕΑΕ

Άγγελος Παληκίδης, Αναπλ. Καθηγητής ΔΠΘ, Διευθυντής ΕΤΕΕΕ

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

1ο ΜΕΡΟΣ

Συντονιστής Αλέξανδρος Τενεκετζής

10.00-10.20

Αρετή Αδαμοπούλου, Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης,

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων: “Εικαστικές εκθέσεις τέχνης στον Ψυχρό Πόλεμο”.

10.20-10.40

Άννα-Μαρία Δρουμπούκη, Ιστορικός, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια,

Πανεπιστήμιο Μονάχου: “«Κανείς δεν θα μας απαλλάξει από αυτή την ντροπή»: Η διπλή μνήμη του πολέμου στη μεταπολεμική Γερμανία”.

10.40-11.00

Αθηνά Συριάτου, Επίκουρη Καθηγήτρια Ευρωπαϊκής Ιστορίας,

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης: “Η μνήμη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην ψυχροπολεμική Βρετανία”.

11.00-11.15

Συζήτηση

11.15-11.30

ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

2ο ΜΕΡΟΣ

Συντονιστής Άγγελος Παληκίδης

11.30-11.50

Γιώργος Κόκκινος, Καθηγητής Ιστορίας και της Διδακτικής της,

Πανεπιστήμιο Αιγαίου: “Κουλτούρες μνήμης, τόποι μνήμης και μουσεία για την εβραϊκή γενοκτονία στη μετανεωτερικότητα. Η ενδεικτική περίπτωση του Polin”.

11.50-12.10

Κώστας Κορρές, Υποψήφιος Διδάκτορας, *Πανεπιστήμιο Αιγαίου*:

“Η μνήμη του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στο Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας”.

12.10-12.30

Λευτέρης Σπύρου, Μεταδιδάκτορας Ερευνήτης, *Ινστιτούτο Μεσογειακών*

Σπουδών – I.T.E.: “Οι εκθέσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο”.

12.30-12.50

Αλέξανδρος Τενεκετζής, Μεταδιδάκτορας ερευνήτης, *ΚΕΑΕ/Δημοκρίτειο*

Πανεπιστήμιο Θράκης: “Η μνήμη του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στη Γερμανία 30 χρόνια μετά: Η πολιτική εκθέσεων του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου και η διαχείριση των δημόσιων μνημείων της πρώην Ανατολικής Γερμανίας”.

12.50-13.20

Συζήτηση

13.20-13.30

ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

Συντονιστής Άγγελος Παληκίδης

13.30-14.30

Στρογγυλή τράπεζα με θέμα: Ο Ψυχρός Πόλεμος και η διδασκαλία της ιστορίας

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ:

Βασιλική Σακκά, Πρόεδρος του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα

Παναγιώτης Γατσωτής, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου, 1ο ΠΕΚΕΣ Αττικής

Παναγιώτης Πυρπυρής, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου, 3ο ΠΕΚΕΣ Αττικής

Άγγελος Παληκίδης, Αναπληρωτής Καθηγητής Διδακτικής της Ιστορίας,

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης